

С. В. ТОЛСТОВ*Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, м. Київ***О. І. ДІКАРЄВ***Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 3(38), с. 60–73

На часі звернення наукової думки до поглибленого аналізу договірно-правових аспектів й основних напрямів реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС у контексті міжнародної діяльності ЄС й імплементації положень Лісабонського договору (який набув чинності 1 грудня 2009 р.) з урахуванням обставин, що пов'язані з реалізацією програми ЄС “Східне партнерство”.

Від часу створення європейського інтеграційного угруповання статус і роль Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), на базі якого згодом було утворено Європейський Союз, залишалися предметом політичних дискусій та прискіпливої уваги політичних дослідників. До розпаду біполярної системи тісний зв'язок між США і країнами ЄС у сфері безпеки, який був важливою передумовою розвитку західноєвропейських інтеграційних структур, створював ефект підпорядкування Західної Європи спільній атлантичній політиці, сформульованій у Вашингтоні. Хоча на певному етапі, принаймні з середини 1970-х років, керівники провідних країн ЄЕС ставили за мету розробку узгодженої зовнішньої політики та замислювалися над потребами посилення співпраці у безпековій сфері, до укладення Маастрихтського договору (1992 р.) ці пошуки втілювалися переважно у вигляді політичних заяв, декларацій та поточних консультацій з основних проблем міжнародних відносин та міжнародної безпеки.

У сучасних міжнародних відносинах ЄС посідає місце впливового актора та центру сили. Проте його роль у міжнародних проце-

сах є дещо обмеженою попри напрацювання широкого спектру автономних партнерських відносин та діалогових форматів з провідними державами світу та деякими регіональними угрупованнями, які об'єднують держави, що розвиваються. З початку 2000-х років політичні кола ЄС посилили увагу до реалізації спільної зовнішньої політики та політики у галузі безпеки, яка була доповнена низкою регіональних ініціатив. Набуття чинності Лісабонським договором у грудні 2009 р. забезпечило набуття ЄС правосуб'єктності й дало змогу прискорити політичне та інституціональне реформування його структури. ЄС набув права укладати міжнародні договори в усіх сферах його компетенції, якщо це передбачено базовими договорами ЄС; потребує досягнення цілей, окреслених у цих договорах, якщо цього вимагає юридично зобов'язуючий документ ЄС, або якщо такий договір може “впливати на спільні правила ЄС чи змінювати їх”.

Глобальна економічна криза істотно позначилася на внутрішній ситуації в ЄС, скерувавши увагу на внутрішнє реформування та корекцію відносин усередині ЄС, що призвело до послаблення ефективності спільної

зовнішньої політики. Відтак, попри продовження дебатів з приводу перспектив та ролі ЄС у міжнародній системі, його вплив залежатиме від результатів внутрішніх процесів та пошуку адекватних механізмів управління у його межах.

Література, присвячена становленню спільної зовнішньої політики та міжнародної діяльності ЄС, включає кілька сотень томів. У багатьох працях європейських дослідників прямо ставиться питання про роль і статус ЄС у міжнародній системі. Основними проблемами наукового пошуку вважаються спроможність ЄС відігравати роль “глобального міжнародного актора” та визначення умов, які мають дати можливість ЄС посилити вплив на міжнародні процеси. Серед найвідоміших праць, присвячених цій темі, варто назвати багаторазово перевидані праці Ш. Бретертон і Дж. Воглера [11; 12], індивідуальні, колективні монографії та статті Дж. Адамські [8], С. Біскопа [10; 38], С. Гензеля [17], Л. фон Лангенхове [22], М. Леонарда [23], С. Лукареллі [24], Я. Орбі [32], К. Е. Сміт [39], М. Сміта [40; 41], Дж. Хоуворта [20], Я. Зельонки [45; 46; 47] та ін.

Окремі напрями досліджень представлені розробками, присвяченими питанням євроатлантичної та європейської безпеки [10; 18; 30; 38; 44], та численними статтями і книгами, пов’язаними з апологією та аргументацією нормативно-аксіологічної складової в діяльності ЄС [13; 14; 15; 19; 21; 25; 27; 28; 29; 35; 49].

Оцінюючи роль і статус ЄС у світовій політичній взаємодії, різні дослідники давали європейській спільноті неоднакові характеристики, які значною мірою залежали від методологічних і політичних позицій їх авторів. Найбільші розбіжності спостерігалися в поглядах прибічників міждержавного підходу, виразників ідей федералізму та неофункціоналізму. Міждержавний підхід передбачає збереження ознак суверенітету в ухваленні зовнішньополітичних рішень, у тому числі на рівні керівних структур інтеграційного об’єднання – Європейської Ради та Ради ЄС міністерського рівня. Федералізм тяжіє до

визнання пріоритетної ролі інституціонального балансу, який має забезпечувати горизонтальний розподіл владних повноважень. Прибічники неофункціоналізму, надаючи провідного значення Європейській Комісії, пояснюють структурні та управлінські збої у розвитку ЄС 1990–2000 рр. відступом від комунітарних основ спільноти. За їхньою логікою, потенціал європейської інтеграції може бути відновлений шляхом досягнення адекватних управлінських рішень, поновлення центральної ролі Європейської Комісії, скасування права вето при голосуванні по тих питаннях, де воно збережено, та запровадження обов’язкової ратифікації змін до установчих договорів Європарламентом.

З точки зору трьох зазначених течій, роль ЄС у міжнародних відносинах є різною. Тут можна згадати Ш. де Голля, який визначав європейське об’єднання як глибокий міждержавний союз (“Європу націй”), Ж. Делора, який ставив міжнародну роль ЄС у залежність від внутрішніх реформ та розцінював спільноту як “невизначений” політичний об’єкт, федералістські заклики Й. Фішера (2000 р.) та Ж. М. Баррозу (2012 р.) тощо. Визначення академічних дослідників теж істотно відрізняються, у том числі тлумачення ЄС як нормативної влади [13; 19; 27; 28] або “нормативної імперії” [21], імперії [46; 47], потенційної наддержави [26; 31], чи навіть як унікального, єдиного у своєму роді міжнародного актора [25; 37].

З наукової точки зору, зміст проблеми, що охоплює статус і роль ЄС у міжнародних відносинах та в міжнародній системі в цілому, включає внутрішні та зовнішні складові. Внутрішні чинники пов’язані з еволюцією ЄС у бік конфедеративного, чи, принаймні у певних сферах, – асиметрично побудованого федеративного утворення. Цей рух покладає на провідні держави-члени та структури управління ЄС все більшу частку завдань та змушує дбати про підвищення інституціональної спроможності керівних установ. Керівні структури ЄС, поряд із національними державами, є прямими учасниками міжнародних відносин, беруть участь у їх

формуванні та мають вести діалог з іншими центрами сили, регіональними об'єднаннями та спільнотами у різних регіонах світу. Зовнішні чинники окреслюють безпосередній контекст взаємин ЄС з довколишнім світом, включаючи зовнішньополітичні ініціативи, програми та заходи, а також взаємні чи односторонні впливи, які виникають у відносинах ЄС та його країн-членів з іншими акторами.

Повноваження ЄС за Лісабонським договором

За чинним Лісабонським договором (підписаний у 2007 р, набув чинності з 1 грудня 2009 р.) Європейський Союз уперше набув цілком реальної правосуб'єктності. Смісл реформи полягав у тому, що новий договір заступив три основоположних документа ЄС: Договір про заснування Європейського Співтовариства (Римський договір 1957 р.), Маастрихтський договір (1992 р.) і Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (1957 р.). Після підписання та ратифікації Договір про реформу ЄС перестав існувати як окремий документ, а його нововведення вважаються інкорпорованими до вищезазначених актів. ЄС став єдиною інтеграційною структурою, хоча й зберіг два базових установчих документи — Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування ЄС. Договір про реформу ЄС змінив назву Договору про заснування Європейських Співтовариств (у первісному варіанті — Договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства від 25 березня 1957 р.) на Договір про функціонування ЄС, чим підпорядкував його виконанню загальних цілей європейського проєкту. Втім, і за змістом цей договір зазнав радикального оновлення. Принципи, що раніше мали декларативний характер (захист громадян ЄС по всьому світу, економічна, соціальна й територіальна єдність, культурне різноманіття та ін.), поряд із соціальними цілями, вважаються основними політичними завданнями ЄС.

Окремі держави — члени ЄС мають право укладати міжнародні договори за умови,

якщо вони не суперечать чинним угодам, підписаним ЄС, або не належать до спільної компетенції Союзу. ЄС як міжнародний суб'єкт може укладати договори в усіх сферах його компетенції, — якщо це передбачено установчими договорами, або потребує досягнення цілей, визначених у цих договорах, або якщо цього потребує юридично зобов'язуючий документ ЄС. Ст. 3 п. 2 Договору про функціонування ЄС стверджує, що Союзові належить виняткова компетенція укладати міжнародну угоду, якщо її укладання обумовлене законодавчим актом Союзу чи потрібне для здійснення Союзом своєї внутрішньої компетенції, чи тією мірою, якою її укладання може вплинути на спільні правила чи змінити їх обсяг [2, 77].

Процедура укладання міжнародних угод від імені ЄС передбачає, що Рада ЄС має дати згоду на проведення переговорів після отримання на це відповідних рекомендацій Європейської Комісії і Високого представника з міжнародних відносин і політики безпеки. Високий представник також призначає голову делегації на переговорах або спеціального представника ЄС і ухвалює рішення про підписання договору. Європейський Парламент виконує дорадчі функції, за винятком положень договору, до яких застосовуються юридичні процедури, та угод про приєднання до Європейської конвенції із захисту прав людини й основних свобод.

Нова редакція Договору про ЄС уточнює і коригує трактування цінностей і цілей Союзу (ст. 2 і 3 Договору про ЄС) [1, 35–36]. Реформа надала повноцінного інституціонального статусу Європейській Раді, в яку входять лідери всіх країн-членів, і запровадила посаду її президента, який має представляти ЄС в міжнародних справах. За функціями посада Високого представника з міжнародних відносин і політики безпеки є аналогом повноважень міністра закордонних справ: Високому представнику підпорядковано відповідний дипломатичний апарат у вигляді Європейської служби зовнішніх дій.

Набуття ЄС єдиної правосуб'єктності призвело до скасування еволюційно обумов-

леної структури трьох опор ЄС, у том числі припинення існування Європейських Співтовариств, з яких продовжує існувати лише Євратом, договір про застосування якого має безстроковий характер.

За Договором про функціонування ЄС, після 2014 р. передбачено зміну порядку формування Європейської Комісії. До неї входять представники лише двох третин держав, які підлягатимуть ротации. У Раді ЄС, що складається з міністрів держав-членів, основною процедурою ухвалення рішень стане принцип “подвійної більшості”. Нормативні акти союзу будуть прийматися за умов схвалення представниками 55 % країн-членів, у яких проживає не менше 65 % населення. В сенсі реалізації демократичного волевиявлення передбачено право громадян ЄС звертатися з петиціями до Єврокомісії. Частково закріплено юридично обов’язковий характер Хартії фундаментальних (або засадничих) прав (Charter of Fundamental Rights) від 7 грудня 2000 р. [6], хоча це положення не застосовується до Великобританії, Польщі та Чехії.

У ст. 24 Договору про ЄС викладено основні положення, які стосуються сфери спільної зовнішньої та безпекової політики:

- Компетенція ЄС охоплює всі сфери зовнішньої політики та всі питання безпеки Союзу, у тому числі з поступовим формуванням спільної оборонної політики, що, можливо, призведе до спільної оборони.
- Спільна зовнішня та безпекова політика підлягає особливим правилам і процедурам, які визначають та здійснюють Європейська Рада та Рада ЄС, діючи одноставно, хіба що Договори передбачають інакше.
- Здійснення зовнішньої та безпекової політики ЄС не передбачає ухвалення спеціальних законодавчих актів. Спільну зовнішню та безпекову політику реалізує Високий представник з питань зовнішньої та безпекової політики та держави-члени згідно з Договорами.

- У контексті принципів та цілей зовнішньої діяльності ЄС провадить, визначає та реалізує спільну зовнішню та безпекову політику на засадах розвитку взаємної політичної солідарності держав-членів, визначання питань загального інтересу й досягання дедалі вищого ступеня збіжності дій держав-членів.
- Держави-члени активно та беззастережно сприяють спільній зовнішній та безпековій політиці на засадах лояльності та взаємної солідарності і додержуються діяльності Союзу в тій сфері.
- Держави-члени співпрацюють, щоб посилювати й розвивати взаємну політичну солідарність. Їм належить утримуватися від будь-яких дій, що суперечать інтересам Союзу чи можуть зашкодити його ефективності як згуртованої сили в міжнародних відносинах [1, 52].

Ще всередині 1990-х років Р. Роузкранц назвав ЄС міжнародним актором нового типу [36; 37]. Тим не менше, лише на етапі розробки проекту Європейської конституції, а після провалу її ратифікації — підписання та ухвалення Договору про реформу, що закріпив новий баланс та нові правила узгодження цілей ЄС та інтересів країн-членів, політичні експерти почали тлумачити Союз як потенційну “наддержаву” [20; 26; 31; 44; 46] або “нормативну імперію” [13; 17; 47].

Окремі положення стосуються правосуб’єктності ЄС у відносинах з сусідніми державами. Хоча в лісабонській версії договорів Європейська політика сусідства безпосередньо не згадується, Договір про ЄС (ст. 8, п. 1, 2) вказує, що “Союз розвиває особливі зв’язки з сусідніми країнами”. Метою особливих (“близьких та мирних”) зв’язків з країнами-сусідами на засадах співпраці є створення “на ґрунті вартостей Союзу простору процвітання та добросусідства”. Союз може укласти певні угоди з цими країнами. Такі угоди “можуть містити взаємні права та зобов’язання, а також можливість спільних дій. Виконання їх є предметом періодичних консультацій” [1, 39].

Завдання та напрями спільної зовнішньої політики

За офіційною версією, розвиток власної спільної зовнішньої політики та політики безпеки має забезпечити ЄС спроможність говорити і діяти як єдиний міжнародний суб'єкт.

Головні рішення, що стосуються визначення принципів та загального спрямування спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС (CFSP; СЗПБ), ухвалює Європейська Рада, яка збирається чотири рази на рік. Рішення з поточних питань приймає міністерська Рада ЄС з міжнародних справ, засідання якої проходять щомісячно під головуванням Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки (К. Ештон).

На Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки покладено координацію політики країн-членів для формування та реалізації спільної зовнішньої політики ЄС. Високий представник доповідає Європейській Раді з проблем зовнішньої політики та безпеки ЄС і виступає з тематичних питань. Координація позицій країн ЄС у зовнішньополітичній сфері здійснюється за допомогою цивільного і військового персоналу апаратної структури — Європейської служби зовнішніх дій (European External Action Service, EEAS). Мета цієї структури має як внутрішнє (згуртування, координація, зміцнення солідарності), так і зовнішнє спрямування (просування та захист європейських інтересів). Станом на 2013 р. ця служба мала у своєму розпорядженні мережу, що включала 141 делегацію (дипломатичне представництво) та установу по всьому світу [16].

Керівні структури ЄС визначають Союз як ключового гравця міжнародної взаємодії, в тому числі у вирішенні проблемних питань — від глобального потепління до конфлікту на Близькому Сході. В основу спільної зовнішньої політики безпеки (СЗПБ) покладено використання засобів дипломатії, які за потреби доповнюються чинниками торгівлі, допомоги та безпеки й оборони.

Офіційна мета такої проактивної дипломатії полягає у врегулюванні конфліктів і сприянні міжнародному взаєморозумінню [16].

Оскільки ЄС не має власної постійної армії, як засоби силового втручання використовуються спеціальні сили, надані країнами-членами на непостійній основі. Такі сили використовуються у спільних операціях з метою роззброєння; виконання гуманітарних та рятувальних завдань; виконання функцій військових радників та надання допомоги; запобігання конфліктам і забезпечення підтримки миру; виконання завдань бойових сил в управлінні кризами, включаючи миротворчість і постконфліктну стабілізацію.

З січня 2007 р. ЄС має спроможність провадити дві “майже одночасні” операції швидкого реагування з використанням двох бойових груп, в яких кількість задіяного персоналу становить по 1500 осіб у кожній. Рішення про проведення операції швидкого реагування ухвалює Рада ЄС. Усього за останнє десятиліття ЄС здійснював 23 цивільних місії та військових операції на трьох континентах [16].

У Європі ЄС відіграє активну роль на Балканах, зокрема, фінансує проекти з надання допомоги в семи країнах та з грудня 2008 р. утримує поліцейську місію для забезпечення законності та правопорядку в Косово (EULEX Kosovo).

З 2005 р. діє Місія Європейської Комісії з надання допомоги в питаннях кордону в Республіці Молдова та Україні (EUBAM). У серпні 2008 р. за посередництва ЄС було досягнуто угоду про припинення вогню між Грузією та Росією й розгорнуто моніторингову місію ЄС в Грузії (EU monitoring mission in Georgia).

Зовнішньополітичні аспекти тісно пов'язані з підготовкою подальшого розширення ЄС у регіоні Західних Балкан, серед країн якого Хорватія, Македонія, Чорногорія та Сербія офіційно визнані як кандидати на членство в ЄС, а решта країн (Албанія та Боснія і Герцеговина) вважаються потенційними кандидатами на членство.

У деяких країнах та регіонах ЄС має своїх спеціальних представників, призначених Радою ЄС за поданням Високого представника із закордонних справ і політики безпеки. У різний час спецпредставників ЄС було призначено в Афганістані, на Близькому Сході, в регіоні Великих озер (Африка), Боснії і Герцеговині, Македонії, Судані, при Африканському Союзі, в Косово, Молдові, Центральній Азії та на Південному Кавказі. Показово, що в більшості випадків призначення спецпредставника було пов'язано або із зовнішнім спостереженням чи участю в регулюванні конфліктних відносин, або з апробацією впровадження цивільного кризового управління. Так чи інакше, зазначені країни та регіони вважаються такими, що з різних причин становлять для ЄС особливий інтерес.

Відносини ЄС з низкою країн мають високий ступінь інституціоналізації. ЄС проводить регулярні зустрічі на вищому рівні з США (Трансатлантичний діалог), Японією, Канадою, Росією, Індією та Китаєм. Двосторонні саміти проводяться також з Україною та Пакистаном, багатосторонні — з країнами Латинської Америки та Південно-Східної Азії. Офіційна версія побудови партнерських відносин з ключовими гравцями полягає у забезпеченні взаємних інтересів і вигод та у встановленні певних обов'язків, у тому числі в сферах освіти, навколишнього середовища, безпеки та оборони, протидії злочинності та прав людини.

До пріоритетних напрямів політики ЄС належать різнопланова взаємодія з США, діалог з Росією, активізація впливу в регіоні Східної Європи, розвиток більш тісних зв'язків з країнами Середземномор'я і Близького Сходу, формування “розширених партнерств” з провідними країнами та регіональними угрупованнями в Азії та Латинській Америці.

Офіційна позиція ЄС декларує прагнення встановити “ефективне та збалансоване партнерство” з США, які традиційно вважалися найбільшим торговельним партнером об'єднаної Європи. У 1990 р. було підписано Трансатлантичну декларацію, яка окреслила

основні принципи взаємин США і ЄС з урахуванням очікуваного завершення “холодної війни” та розвитку інституціональних перетворень у європейському інтеграційному співтоваристві. В декларації відзначалися спільні історична спадщина та ціннісні основи, а також висловлювався намір рухатися в бік подальшої лібералізації трансатлантичної торгівлі.

Основні напрями взаємодії ЄС та США уособлюють Трансатлантична економічна рада, що переймається питаннями економічного характеру, рамкова угода про інтенсивну співпрацю в галузі кризового регулювання, яка обумовлює консультації та передбачає узгодження в ситуаціях на кшталт присутності в Косово чи антикризових операцій у Демократичній Республіці Конго чи Малі, а також стосується планування майбутніх місій ЄС в рамках спільної європейської безпекової та оборонної політики. Крім цього, ЄС прагне більш тісного співробітництва з питань зміни клімату, регулювання системи глобальних фінансів та вдосконалення банківських систем.

Ідея створення трансатлантичної зони вільної торгівлі з'явилася ще в перших документах “євроатлантичного” формату, підписаних на першому саміті США та ЄС в Мадриді 3 грудня 1995 р., зокрема в “Новому трансатлантичному порядку денному” та “Спільному плані дій США — ЄС”. Згодом, у жовтні—листопаді 1998 р. сторони попередньо схвалили ідею Трансатлантичного економічного партнерства. Адміністрація Б. Клінтона запропонувала цей проект як альтернативу плану єврокомісара з питань торгівлі Л. Бріттена, який передбачав створення трансатлантичного спільного ринку. Тоді за умов сприятливої економічної кон'юнктури розбіжності та суперечності між трансатлантичними партнерами переважили мотивації, пов'язані з урегулюванням суперечностей та усуненням митних бар'єрів. Однак в умовах глобальної економічної кризи сторони повернулися до ідеї послідовної лібералізації торговельного режиму. Восени 2012 р. за ініціативи Німеччини ЄС і США вирішили

повернутися до планів створення трансатлантичної зони вільної торгівлі (ЗВТ). Переговори з цього питання передбачається завершити до 2014 р. За попередніми очікуваннями, створення трансатлантичної ЗВТ дасть змогу збільшити щорічні темпи економічного зростання економік США та ЄС на 0,3–0,7 %. Перегляд підходів вочевидь віддзеркалює занепокоєння насамперед з приводу загострення глобальної міжнародної конкуренції та економічного посилення Китаю.

Серед основних сфер діалогу з РФ керівні установи ЄС визначають енергопостачання, інвестиції та інновації, питання безпеки, у тому числі заморожені конфлікти, боротьбу з тероризмом та організованою злочинністю, екологічні проблеми, зокрема протидію кліматичним змінам [16].

У контексті реалізації СЗПБ особливі відносини з Росією мають форму діалогу з питань безпеки, у межах якого визначаються практичні заходи на кшталт сприяння деяким місіям ЄС. З 2003 р. Росія співпрацювала з ЄС у Боснії і Герцеговині та надавала підтримку при проведенні операцій у Чаді та Малі.

Водночас активізація програми “Східне партнерство”, що передбачає укладення угод про асоціацію з Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною (потенційно можливість підписання угод про асоціацію передбачена також для Азербайджану та Білорусі), а також ситуація на Південному Кавказі вочевидь належать до проблемних зон у відносинах між ЄС та Росією. У контексті Європейської політики сусідства ЄС прагне укласти з країнами Східної Європи угоди про асоціацію, зокрема зі створенням глибоких і всеосяжних зон вільної торгівлі, та пропонує певну фінансову допомогу за умови, якщо ці країни візьмуть на себе розширені зобов'язання впроваджувати політичні та економічні реформи задля зміцнення демократії.

У середині 2000-х років ряд країн ЄС поклали значні сподівання на реалізацію іншого проекту в межах політики сусідства — “Союзу для Середземномор'я” (Union for the

Mediterranean). Ця структура за участі 27-ми країн — членів ЄС та 16-ти середземноморських країн, у тому числі Ізраїлю, Туреччини, Сирії, а також Ліги арабських держав і Палестинської автономії, мала вигляд великого регіонального форуму з населенням майже 800 млн осіб. У рамках цієї спільноти передбачалося реалізувати низку спільних регіональних проектів (видобуток і постачання енергоносіїв, очищення забруднень, реконструкцію портів, поліпшення судноплавства та розвиток виробництва сонячної енергії). Утім, війна в Лівії, тривалий конфлікт у Сирії та реальні наслідки “арабської весни” поставили під сумнів майбутнє цього проекту.

Розвиток системи міжрегіональних “розширених партнерств” (enhanced partnerships) ЄС з країнами Азії та Латинської Америки мав менш амбітний і більш поступовий характер. Крім регулярного діалогу з КНР (саміти КНР — ЄС регулярно проводяться з 1998 р.) [3], ЄС бере участь у специфічному міжнародному форматі АСЕМ (Asia-Europe Meeting). Започаткований 1996 р. у форматі зустрічей ЄС — АСЕАН, АСЕМ набув ознак широкого форуму за участі 51-ї країни Східної, Південної Азії, Океанії та Європи (у тому числі Китаю, Японії, Південної Кореї, країн ЄС, Швейцарії, Норвегії, Росії, Індії, Австралії, Індонезії, Пакистану та ін.), а також Європейської Комісії та секретаріату АСЕАН. Метою форуму є створення сприятливих умов для економічного та соціального розвитку країн-учасниць на засадах партнерства нового типу.

Саміти за участі країн ЄС та країн Латинської Америки провадяться з 1999 р. З 2013 р. вони мають формат спільних самітів ЄС та Співтовариства країн Латинської Америки і Карибського басейну (CELAC). Міжрегіональне стратегічне партнерство поширюється на три головних напрями — політичний діалог, торговельно-економічну співпрацю та фінансування окремих програм. Сьомий саміт відбувся 26–27 січня 2013 р. в Сантьяго-де-Чилі за участі 27-ми країн ЄС та 33-х латиноамериканських держав. Під час цього саміту Європейська Комісія досягла попе-

редньої домовленості з південноамериканським регіональним блоком МЕРКОСУР (Аргентина, Бразилія, Уругвай, Венесуела, Парагвай) розпочати до кінця 2013 р. переговори про взаємне відкриття ринків.

Нормативна складова відіграє у зовнішній діяльності ЄС важливу роль. У відносинах з регіональними угрупованнями та спільнотами ЄС пропонує укладення рамкових угод, на яких ґрунтується широкий діалог. У подальшому ЄС прагне до формалізації контактів та лібералізації торговельних режимів. Застосування різних форм, методів та інструментів впливу керівні установи ЄС мотивують потребами встановлення бажаної моделі міжнародного співробітництва, разом з демократизацією політичних систем і виконанням норм, які регулюють права власності та діяльність європейських компаній на ринках країн-партнерів. До традиційних тем діалогу належать питання взаємодії у галузі економіки, торговельні режими, ефективність інвестицій, проблеми навколишнього середовища, інституціональні реформи.

На практиці ЄС часто виявляв неспроможність діяти монолітно і конкурувати з США та деякими іншими великими державами у використанні “владного ресурсу”. Внутрішні розбіжності наочно виявилися під час війни на Балканах у 1990-х роках, а також спричинили відвертий розкол усередині спільноти щодо вторгнення США і Великої Британії до Іраку в 2003 р. Більшість дослідників реалістичного спрямування вважають роль ЄС у глобальній грі силової політики надто слабкою. Водночас представники конструктивістської течії стверджують, що саме ухил у бік нормативізму та “м’якої сили”, який часто вважається ознакою європейської слабкості в глобальній політиці, може стати запорукою посилення моделюючого впливу й працювати більш ефективно, ніж традиційні інструменти силової політики. Серед таких засобів найчастіше згадуються різні стимули, допомога розвитку, у деяких випадках — обіцянки перспективи членства, а також, у самому широкому вигляді, — застосування прикладу цивільного вилу та норма-

тивного залучення як результат поширення основоположних цінностей, норм та інших продуктів європейської політичної культури [23; 28; 47].

Кожен з напрямів зовнішньої діяльності ЄС забезпечується підтримкою на нормативному рівні. В енергетичній сфері ЄС просуває ідею поширення на прилеглі країни правил Енергетичної хартії та рішень Європейської Комісії. Цей підхід знайшов відображення в Європейській політиці сусідства, реалізації якої мало сприяти створення європейського Енергетичного співтовариства. За свідченням єврокомісара із зовнішніх зносин і Європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер (листопад 2006 р.), зовнішня енергетична політика ЄС передбачає “поширення принципів Договору про Енергетичне співтовариство, який діє відносно країн Південно-Східної Європи, що мають перспективу вступу до ЄС, ... на країни Східної Європи, Каспійського регіону і Середземномор’я” з перспективою включення регіону Перської затоки [14].

Використання нормативного впливу на сусідні країни розглядається як чинник, який дає змогу набувати певних конкурентних переваг, у тому числі підпорядковувати ЄС інтереси країн-постачальників та транзитерів. У більшості випадків ця політика призводила до загострення відносин між Брюсселем та Москвою, що викликало численні суперечки довкола реалізації другої та третьої енергетичних директив Європейської Комісії та спір довкола статусу російських магістральних трубопроводів, оскільки російський уряд вимагав визнання за ними статусу “трансевропейських” транзитних маршрутів. З урахуванням конкуренції між ЄС та Росією в регіоні Східної Європи російські політики вважають суміжні країни стратегічно важливими з точки зору їх геополітичної та геоеконімічної орієнтації [4, 6].

Попри значні ресурсні можливості та наявність інструментів, численні дослідники звертали увагу на те, що спільну зовнішню політику ЄС як колективного актора не можна вважати ефективною, принаймні зва-

жаючи на його величезний потенціал та засоби впливу [5; 9; 36; 45]. Серед чинників, які перешкоджають перетворенню ЄС на єдиного глобального актора, можна зазначити внутрішні проблеми та суперечності в фінансово-економічній сфері, асиметрію зобов'язань, уповільненість ухвалення рішень та різнохарактерність інтересів. Ці закономірні суперечності впродовж тривалого часу були лише частково угоджені в установчих договорах у формі дозволу часткової участі держав-членів у різних програмах. У сфері безпеки та оборони така вибірковість зберігається й досі.

Розвиток програми “Східне партнерство”

У сенсі зовнішнього впливу зонами пріоритетних інтересів ЄС вважалися Середземномор'я, Північна Африка і Близький Схід. Після розширення спільноти в 2004–2007 рр. до них додалися Східна Європа, у тому числі Південний Кавказ, та Центральна Азія.

Політичні документи ЄС не розглядають країни Східної Європи як потенційних членів, однак Європейська Комісія планує підписання з ними Угод про асоціацію, які передбачають встановлення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Такий підхід вважається достатнім для забезпечення зовнішнього контролю та моделювання, зокрема створення довкола ЄС “поясу добросусідства”. “Східноєвропейським сусідам” пропонується поширення на них “вигод і переваг” інтеграції, однак “без доступу до інститутів”, тобто визнання перспективи членства.

Концепція європейського регіоналізму, яка розглядає суміжні держави як периферію, включає два різновиди. “Внутрішньоорієнтована” модель (Outside-in Model), що передбачала залучення зовнішніх учасників до внутрішніх процесів, застосовувалася до країн Середземномор'я та Південно-Східної Європи. Ініціаторами процесу виступали окремі країни ЄС та Європейська Комісія, що спричиняло відносно пасивну участь дер-

жав регіону в процесах регіональної взаємодії [43, 3–4].

“Зовнішньоорієнтована” модель (Inside-out Model), прикладом якої можна вважати еволюцію багатосторонніх структур співпраці за участі країн Балтійського та Баренцева морів, характеризувалася наявністю більш-менш ustalених практик регіонального спілкування на субнаціональному та міжурядовому рівнях у межах Північної ради, Ради країн Балтійського моря та Ради Баренцева/Євроарктичного регіону. З подібною ситуацією ЄС зіткнувся і в Чорноморському регіоні, де існування місцевих регіональних структур змусило Брюссель шукати способів перехоплення ініціативи та пропонувати засоби, здатні забезпечити проєкцію власного програмуючого впливу на поведінку зовнішніх учасників [43, 5–6].

Із затвердженням програми “Східне партнерство” (2009 р.) керівництво ЄС дістало нагоду запропонувати країнам Східної Європи певний стандартизований варіант майбутніх асоційованих відносин. Як і за попереднього досвіду, який полягав у проведенні індивідуального діалогу з країнами регіону, переговори з кожною країною ведуться окремо. Втім, результатом відносин асоціації бачиться розширення зони прямого політичного та економічного впливу ЄС, яка виключатиме участь “східноєвропейських” партнерів у будь-яких інших інтеграційних проєктах та економічних об'єднаннях. Показово, що такі вимоги раніше ніколи не висувалися до країн, з якими ЄС укладав угоди про асоціацію, або подібних до них, зокрема до Мексики, Чилі, Марокко, Тунісу, Йорданії, Єгипту тощо.

Урочисте схвалення програми “Східне партнерство” на саміті в Празі (7 травня 2009 р.), безперечно, стало стимулом для прискорення оформлення Митного союзу за участі Росії, Білорусі та Казахстану, передбаченого договорами від 6 жовтня 2007 р., укладеними в межах ЄврАзЕС. Згодом, у 2011–2012 рр. відносини між ЄС та Росією щодо впливу на простір Східної Європи набули виразно конкурентних ознак, що було пов'язано із завершенням оформлення нормативної

бази Єдиного економічного простору в межах Митного союзу та проголошенням початку формування Євразійського економічного союзу. У свою чергу програма “Східного партнерства” набула більш предметного характеру, тим паче з урахуванням фактичного провалу проекту Союзу Середземного моря (Union for the Mediterranean), який свого часу активно просував французький президент Н. Саркозі.

У листопаді 2012 р. в європейських медіа з’явилися повідомлення, що Європейська служба зовнішніх дій на чолі з віцепрезидентом Європейської Комісії К. Ештон розглядає можливість одночасного підписання угод про асоціацію чотирма країнами “Східного партнерства” під час чергового саміту учасників програми у Вільнюсі в листопаді 2013 р. [34]. Реалізація згаданого плану потребувала завершення переговорів з Вірменією, Грузією та Молдовою, оскільки на той час проект угоди про асоціацію було парафоровано лише з Україною.

Свідченням прямої конкуренції європейського та євразійського інтеграційних проєктів стало висловлювання наполегливих застережень представників Європейської Комісії та урядів країн ЄС про неможливість одночасної участі країн Східної Європи одразу в двох інтеграційних об’єднаннях. Такі попередження на адресу України та Вірменії не торкалися зобов’язань в рамках угод про вільну торгівлю з третіми країнами, однак чітко заперечували можливість участі в конкуруючих з ЄС митних союзах та ставили перед країнами-партнерами чітку вимогу зробити однозначний вибір на користь того чи іншого інтеграційного проєкту.

Розширюючи зону свого пріоритетного економічного впливу за допомогою програми “Східне партнерство”, Брюссель прагне істотно обмежити вплив Росії, що має створити бар’єр для подальшого розширення МС і ЄСП та скоротити російську присутність в економіках пострадянських країн.

Підбиваючи підсумок зазначимо, що ЄС як суб’єкт міжнародних відносин справді являє собою новий політико-правовий фе-

номен. Виразною особливістю політики ЄС є спроба запропонувати власні нормативні критерії усім іншим партнерам по діалогу та інтеграційним угрупованням, з якими ЄС встановлює інституціоналізовані зв’язки. Ця тенденція виразно простежувалася з початком кризи 2008 р., відбиваючи прагнення країн ЄС посилити регуляторну роль права та конвенціональних механізмів у міжнародній економіці, впорядкувати діяльність фінансових структур, лібералізувати умови торгівлі енергетичними ресурсами.

До країн – учасниць “Східного партнерства” висуваються вимоги, що наближуються до країн-кандидатів на вступ до ЄС, за винятком спільного визначення стану конкурентоспроможності галузей виробництва та послуг. Адаптація до законодавства ЄС передбачає впровадження комплексу інституціональних і юридичних норм та приєднання до заходів, що стосуються зовнішньої та безпекової політики.

За умов сталого охолодження відносин з РФ, ЄС свідомо ухиляється від діалогу з керівними органами Митного союзу і ЄСП, а також від контактів з ЄврАзЕС. Аналогічну позицію НАТО і ЄС займають стосовно ОДКБ. У просторі Східної Європи відносини між ЄС та Росією досягли межі прямого суперництва, позначеного геополітичною та економічною конкуренцією з очолюваним Росією Митним союзом. Проголошення плану створення в 2015 р. на базі Митного союзу Євразійського економічного союзу змусило Європейську Комісію прискорити підготовку угод про асоціацію з Україною, Молдовою, Грузією та Вірменією.

Важливим чинником, який впливає на ефективність зовнішньої політики ЄС, залишаються внутрішні реформи. Слід враховувати, що Маастрихтський та Лісабонський договори надали Раді ЄС і Європейській Комісії повноваження забезпечувати координацію діяльності в тісно пов’язаних одна з одною сферах зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності. Проте розподіл повноважень при ухваленні рішень має

істотні відмінності. При розробці в рамках СЗПБ провідну роль відіграють Європейська Рада і Рада ЄС. Представництво інтересів ЄС покладено на головуючу державу, представники якої діють разом з Високим представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки. З усіх попередньо невіршених питань, крім випадків термінового реагування, визначених у ст. 31 Договору про Європейський Союз [1, 55–56], рішення приймаються одногосно. Європейська Комісія діє в межах мандату, затвердженого Радою ЄС. Укладені угоди підлягають ратифікації державами-членами за національною процедурою.

Натомість у питаннях зовнішньоекономічного характеру рішення ухвалюються переважно кваліфікованою більшістю гососів. Проекти рішень готує Європейська Комісія, які згодом підлягають схваленню Європарламентом. Для контролю за законністю будь-яких угод може залучатися Суд ЄС. Таким чином, у зовнішньоекономічних питаннях органи ЄС мають приблизно таку саму компетенцію, як і у сфері забезпечення функціонування спільного ринку [7]. Наднаціональне законодавство забороняє державам ухвалювати конкуруючі регуляторні акти.

У питаннях зовнішньої політики органи Союзу наділені фактично необмеженими повноваженнями. Однак держави — члени ЄС теж зберегли можливість для реалізації самостійної зовнішньої політики, що зумовлює ефект уповільненості при узгодженні спільних рішень та розхитує їх монолітність. У цій царині провідні країни можуть зберігати значний ступінь автономії та діяти паралельно з керівними структурами Союзу. В ідеалі СЗПБ може виконуватися лише в режимі щільної координації, яка особливо обумовлена в багатьох статтях Договору про ЄС. Зміст установчих договорів виключає пряме підпорядкування окремих держав наднаціональним структурам, за винятком тих сфер відносин і випадків, які передбачають обов'язковість виконання спільних рішень. Водночас, як свідчить практика, норматив-

ні положення не здатні нейтралізувати неформальні залежності, хоча й можуть частково врівноважувати вплив країн-лідерів на кшталт Німеччини і Франції [33; 42; 48].

Лісабонський договір зберігає можливість автономного позиціонування держав — членів ЄС у багатьох питаннях спільної безпекової та оборонної політики (СБОП), як у питаннях участі у військових операціях, так і в їх фінансуванні, якщо видатки на них не виділяються з бюджету Союзу (ст. 41 Договору про ЄС) [1, 60–61]. Ще більшою мірою застосування принципу асиметрії участі держав-членів стосується використання цивільних та військових засобів, правил проведення військових операцій та діяльності Європейської оборонної агенції (ст. 42–44). У рамках Агенції створюються окремі групи, що об'єднують держави-члени, залучені до спільних проектів. У питаннях, передбачених ст. 1 і 2 Протоколу про постійну структурну співпрацю, Рада ЄС діє кваліфікованою більшістю. Згідно зі ст. 46 Договору про ЄС участь у гососванні беруть лише ті члени Ради, що представляють держави-члени, які є учасницями такої співпраці [1, 65].

Асиметрія участі держав-членів у різних формах співпраці й досі вважається проявом гнучкості, що сприяє єдності спільноти. Передбачені винятки (opt-outs) зумовлюють неучасть певних країн у виконанні статутних зобов'язань, зокрема вступ до єврозони. Окремі протоколи зумовлюють неучасть Данії у трьох сферах (впровадження євро, оборона, юстиція та внутрішні справи). Окремі положення щодо статусу нейтралітету стосуються Ірландії. Словаччина не бере участі у фінансуванні допомоги Греції, а Фінляндія отримала залогові гарантії в обмін на фінансування Європейського стабілізаційного механізму. Втім, як засвідчили дебати довкола спільного бюджету ЄС на 2014–2020 рр., такий підхід містить суттєві перешкоди на шляху федералізації Союзу та набуття ним спроможності швидкого, й тим більше, директивного ухвалення рішень. Таким чином, перспектива

ефективної реалізації ЄС своїх функцій як впливового суб'єкта міжнародної системи залежить насамперед від визначення внутрішньої конфігурації відносин, у тому числі відпрацювання різношвидкісної моделі подальшого розвитку зі “змінною геометрією” повноважень та продовженням їх перерозподілу на користь наднаціональних керівних органів.

Література

1. *Договір про Європейський Союз*. Консолідована версія в редакції Лісабонського договору // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / Пер. Г. Друзенка та С. Друзенко; за заг. ред. Г. Друзенка. — К.: К.І.С., 2010. — С. 31–71.
2. *Договір про функціонування Європейського Союзу*. Консолідована версія в редакції Лісабонського договору // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору). — К.: К.І.С., 2010. — С. 73–257.
3. *Майборода Д. Ю.* Саммиты КНР — ЕС // Проблемы Дальнего Востока. — 2010. — № 3. — С. 20–28.
4. *Пашковская И.* Европейский Союз: энергетическая политика в отношении новых независимых государств / Центр евро-атлантической безопасности; Инт. междунар. исслед. МГИМО (У) МИД России. — Аналит. доклад. — 2009. — Июль. — Вып. 1 (22). — М.: МГИМО (У) МИД России, 2009. — 79 с.
5. *Погорельская С.* Лиссабонский договор: проблемы политической консолидации ЕС // Мировая экон. и междунар. отношения. — 2010. — Июль. — № 7. — С. 40–54.
6. *Хартія засадничих прав Європейського Союзу* // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору). — К.: К.І.С., 2010. — С. 485–501.
7. *Энтин М. Л.* Европейский Союз как один из ведущих международных игроков // Вестник междунар. организаций: образование, наука, новая экономика. — 2009. — № 2. — С. 29–47.
8. *Adamski J. E.* Old Europe, New Security: Evolution for a Complex World / J. E. Adamski, M. T. Johnson, Ch. M. Schweiss (eds). — Aldershot; England; Burlington, VT: Ashgate Publishing, Ltd., 2006. — 175 p.
9. *Biebuyck W.* European Imaginaries and the Intelligibility of Integration / W. Biebuyck // Journal of Contemporary European Studies. — 2010. — Vol. 18, No. 2. — P. 161–180.
10. *Biscop S., Andersson J. J.* The EU and the European Security Strategy: Forging a Global Europe / S. Biscop, J. J. Andersson (eds.). — New York: Routledge, 2008. — 204 p.
11. *Bretherton C., Vogler J.* The European Union as a global actor / C. Bretherton, J. Vogler. — London, New York: Routledge, 2006. — 273 p.
12. *Bretherton C., Vogler J.* Past its Peak?: the European Union as a Global Actor 10 Years after / C. Bretherton, J. Vogler // EU as a Foreign and Security Policy Actor / Ed. by F. Laursen. — Dordrecht, St. Louis, MO: RoL, 2009. — P. 23–43.
13. *Falkner R.* The political economy of “normative power” Europe: EU environmental leadership in international bio-technology regulation / R. Falkner // Journal of European Public Policy. — 2007. — Vol. 14, No. 4. — P. 507–526.
14. *Ferrero-Waldner B.* Opening address / The 2006 Brussels Conference “Towards an EU External Energy Policy”. 20–21.11.2006. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/comm/external_relations/library/publications/28_towards_energy_policy.pdf
15. *Finnemore M.* International Norm Dynamics and Political Change / M. Finnemore, K. Sikkink // International Organization. — Autumn 1998. — Vol. 52. — № 4. — P. 887–917.
16. *Foreign and Security Policy: Speaking with one voice*. Last update: 03/02/2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/pol/cfsp/index_en.htm
17. *Gänzle S.* The European Union and global development: an “enlightened superpower” in the making? / S. Gänzle, S. Grimm, D. Makhan (eds.). — Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2012. — XX, 305 p.
18. *Global security in a multipolar world* / L. Peral (ed.); introd. by A. de Vasconcelos. — Chaillot Paper No. 118. — Paris: European Union Institute for Security Studies, October 2009. — 135 p.
19. *Haukkala H.* The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case of European Neighborhood Policy / H. Haukkala // Europe-Asia Studies. — November 2008. — Vol. 60. — No. 9. — P. 601–622.
20. *Howorth J.* The EU as a Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain? / J. Howorth // Journal of Common Market Studies. — June 2010. — Vol. 48. — Issue 3. — P. 455–474.
21. *Laïdi Z.* The Normative Empire: The Unintended Consequences of European Power / Z. Laïdi. [Garnet Policy Brief No. 6]. — 2008. — February 6. — VIII p.
22. *Langenhove L. Van.* The EU as a global actor in a multipolar world and multilateral 2.0 environment / L. Van Langenhove; The Royal Institute for International Relations. Egmont paper 36. — Gent: Academia Press, March 2010. — 32 p.

23. Leonard M. Why Europe will run the 21st century / M. Leonard. — London: Fourth Estate, 2005. — 176 p.
24. Lucarelli S. External Perceptions of the European Union As a Global Actor / S. Lucarelli, L. Fioramonti. — London, New York: Routledge, 2010. — XVI, 233 p.
25. MacCormick N. Questioning Sovereignty: Law, State, and Nation in the European Commonwealth / N. MacCormick. — Oxford: Oxford University Press, 1999. — 222 p.
26. McCormick J. The European Superpower / J. McCormick. — Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007. — XVIII, 212 p.
27. Manners I. The EU's Normative Power in a Changing World Politics / I. Manners // Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion / A. Gerrits (ed.). — The Hague: Netherland Institute of International Relations Clingendael, 2009. — P. 9–24.
28. Manners I. The European Union as a Normative Power: A Response to Thomas Diez / I. Manners // Millennium—Journal of International Studies. — December 2006. — Vol. 35, No 1. — P. 167–180.
29. Merlingen M. Everything Is Dangerous: A Critique of “Normative Power Europe” / M. Merlingen // Security Dialogue. — December 2007. — Vol. 38, no. 4. — P. 435–453.
30. Micgiel J. S., Rosenthal G. G. The changing face of transatlantic relations / J. S. Micgiel, G. G. Rosenthal. [Columbia University. Institute for the Study of Europe]. — New York: Columbia University, 2004. — 156 p.
31. Morgan G. The Idea of a European Superstate: Public Justification and European Integration / G. Morgan. — Princeton: Princeton University Press, 2005. — 204 p.
32. Orbie J. Europe's Global Role: External Policies of the European Union / J. Orbie. — Hants, England: Aldershot; Burlington, Vt.: Ashgate Publishing, Ltd., 2008. — 267 p.
33. Rettman A. EU countries split on Ukraine treaty / A. Rettman / EUobserver.com. — 26.11.2012. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://euobserver.com/foreign/118316>
34. Romaniuk S. N. Not So Wide, Europe: Reconsidering the Normative Power of the EU in European Foreign Policy / S. N. Romaniuk // Romanian Journal of International Affairs. — 2010. — Vol. 10. — No. 2. — P. 52–68.
35. Rosecrance R. N. Paradoxes of European foreign policy: the European Union: a new type of international actor / R. N. Rosecrance. [EUI working paper, RSC No. 64/97]. — San Domenico, Italy: European University Institute, Robert Schuman Centre, 1997. — 12 p.
36. Rosecrance R. The European Union: a new type of international actor / R. Rosecrance // Paradoxes of European foreign policy / J. Zielonka (ed.). — The Hague, Boston: Kluwer Law International, 1998. — P. 15–23.
37. Serfaty S., Biscop S. A Shared Security Strategy for a Euro-Atlantic Partnership of Equals / S. Serfaty, S. Biscop. [A Report of the Global Dialogue between the European Union and the United States]. — Washington: CSIS, 2009. — 18 p.
38. Smith K. E. Paradoxes of European foreign policy: the instruments of European Union foreign policy / K. E. Smith. [EUI working paper, RSC No. 97/68]. — San Domenico, Italy: Robert Schuman Centre, 1997. — 29 p.
39. Smith M. A liberal grand strategy in a realist world? Power, purpose and the EU's changing global role / M. Smith // Journal of European Public Policy. — 2011. — Vol. 18, No. 2. — P. 144–163.
40. Smith M., Elgström O. The European Union's Roles in International Politics — Concepts and Analysis / M. Smith, O. Elgström (eds). — London, New York: Routledge, 2006. — 260 p.
41. Smith K. E. The making of EU foreign policy: the case of Eastern Europe / K. E. Smith. — New York: St. Martin's Press, 1999. — XII, 264 p.
42. Tassinari F. A. Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for the EU Initiative / F. Tassinari. [CEPS Policy Brief, 4 June 2006 / No. 105]. — Brussels: Centre for European Policy Studies, 2006. — 15 p.
43. Wivel A. Balancing against threats or bandwagoning with power? Europe and the transatlantic relationship after the Cold War / A. Wivel // Cambridge Review of International Affairs. — 2008. — Vol. 21, No. 3. — P. 289–305.
44. Zielonka J. (ed.). Paradoxes of European Foreign Policy / J. Zielonka. — The Hague, Boston: Kluwer Law International, 1998. — X, 171 p.
45. Zielonka J. Europe as a Global Actor: Empire by Example? / J. Zielonka // International Affairs. — May 2008. — Vol. 84. — No. 3. — P. 471–484.
46. Zielonka J. Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union / J. Zielonka. — Oxford: Oxford UP, 2006. — 293 p.
47. Zielonka J. Explaining Euro-Paralysis: Why Europe Is Unable to Act in International Politics / J. Zielonka. — Basingstoke: Palgrave MacMillan, 1998. — 266 p.
48. Zutter E. De. Normative power spotting: an ontological and methodological appraisal / E. De Zutter // Journal of European Public Policy. — 2010. — Vol. 17, No. 8. — P. 1106–1127.

Перспектива ефективної реалізації ЄС своїх функцій як впливового суб'єкта міжнародної системи залежить насамперед від визначення внутрішньої конфігурації відносин, у тому числі відпрацювання різношвидкісної моделі подальшого розвитку зі "змінною геометрією" повноважень та продовженням їх перерозподілу на користь наднаціональних керівних органів.

Перспектива эффективной реализации ЕС своих функций как влиятельного субъекта международной системы зависит прежде всего от определения внутренней конфигурации отношений, включая отработку разноскоростной модели дальнейшего развития с "изменяемой геометрией" полномочий и продолжением их перераспределения в пользу наднациональных руководящих органов.

The prospect of effective implementation of the EU its functions as a player in the international system depends primarily on determining the internal configuration of relations, including mining multi-speed model for further development of "variable geometry" powers and extending their redistribution in favor of supranational governing bodies.

Надійшла 13 травня 2013 р.